

DOI 10.33930/ed.2019.5007.46(10-11)-6

УДК [17.035.3:94:911.3](438:477)

ПОГРАНИЧЧЯ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ФЕНОМЕН КРЕСІВ

*BORDERLAND IN THE CONTEXT OF NATIONAL IDENTITY: THE
PHENOMENON OF KRESY*

Н. М. Король

Актуальність теми дослідження. Драматизм і масштаб ситуації, в якій опинилася Україна з початком активного періоду російської агресії, зумовлюють необхідність парадигмального переосмислення явищ, які дозволяють зрозуміти поведінку (і мотивацію) наших геополітичних сусідів. У цьому дослідженні ми опишемо Польщу та детермінанти її світогляду, а отже, її геополітичного самопозиціонування.

Постановка проблеми. Одним із структурних елементів національної ідентичності є поняття території (батьківщини). У польській національній свідомості поняття власної території, а з ним і батьківщини, дуже часто маргіналізується. На його зміну в епіцентрі гуманітарних студій виникає поняття “креси”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографію кресознавства можна побудувати за біполярним принципом. З одного боку, комплекс досліджень ностальгійно-апологетичного напрямку. Протилежний полюс гуманітарного дискурсу представляють спроби осмислити феномен “кресів” через застосування антиколоніальної парадигми.

Постановка завдання. З огляду на історичне накладення територій, які одночасно є “рідною землею/батьківщиною” для українців і кресами/пограниччям для польського народу, варто спробувати переосмислити етимологію та історичну еволюцію поняття “креси” в контексті його значення для національної самоідентифікації. Доцільно також окреслити, в рамках яких методологічних підходів можна здійснити наукове дослідження феномену кресів як простору пограниччя та елемента національної ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Для розгляду кореляції між поняттям

Urgency of the research. The drama and scale of the situation in which Ukraine found itself with the beginning of an active period of Russian aggression necessitate a paradigmatic understanding of matters that allow us to understand the behaviour (and motivation) of our geopolitical neighbors. In this research, we will describe Poland and the determinants of its worldview and, therefore, its geopolitical self-positioning.

Target setting. One of the structural elements of national identity is the concept of territory (homeland). In the Polish national consciousness, the concept of its own territory, and with it the concept of a homeland, is very often marginalized. To replace him in the epicentre of humanitarian studios, the concept of “kresy” arises.

Actual scientific researches and issues analysis. The historiography of kresy studies can be structured according to the bipolar principle. On the one hand, a set of studies performed in a nostalgic-apologetic direction. The opposite pole of humanitarian discourse is represented by attempts to comprehend the phenomenon of “kresy” by applying the anti-colonial paradigm.

The research objective. Given the historical overlay of territories that are both “native land/homeland” for Ukrainians and kresy/borderland for the Polish nation, it is worth attempting to rethink the etymology and historical evolution of the concept of “kresy” in the context of its significance for national self-identification. It is also advisable to outline within which methodological approaches it is possible to carry out a scientific study of the phenomenon of kresy as a space of borderland and an element of national identity.

The statement of basic materials. To consider the correlation between the

вітчизни і поняттям кресів як власне прикордонних територій (borderland) варто звернутися до історичного минулого, щоб зрозуміти процес еволюції семантичного та концептуального наповнення поняття “креси”. Кожен етап семантичної трансформації поняття Кресів можна корелювати з певною методологічною парадигмою, яка дозволяє осмислювати його роль в історії, культурі та політиці Польщі. Відповідно феномен Кресів можна розглядати в різних парадигмальних площинах – гранд-нарративній, студій пам'яті, постколоніальній.

Висновки. “Креси” втілюють ідею квінтесенції “польськості”, яка іноді замінює собою поняття батьківщини та національної території. Зважаючи на сучасну цивілізаційно-культурну ситуацію та нове встановлення меж цивілізацій, необхідні спільні зусилля науковців у переосмисленні порубіжжя (і кресів) як простору спільного цивілізаційного пограниччя.

Ключові слова: пограниччя, національна ідентичність, національна свідомість, Креси, постколоніальний дискурс, наратив.

concept of the fatherland and the concept of kresy as a border territory itself (borderland), it is worth turning to the historical past in order to understand the process of evolution of the semantic and conceptual content of the concept of “kresy”. Each stage of changing the semantic content of the concept of kresy can be correlated with a certain methodological paradigm, which allows us to comprehend its role in the history, culture, and politics of Poland. Accordingly, the kresy phenomenon can be considered in various paradigms: grand narrative, memory studies, and postcolonial.

Conclusions. Kresy embodies the idea of the quintessence of “Polishness” sometimes replacing the concept of the homeland and national territory. Given the modern civilizational and cultural situation and the new establishment of the boundaries of civilizations, the joint efforts of scientists in rethinking the borderland (and kresy) as a space of a common civilizational frontier are necessary.

Keywords: borderland, national identity, national consciousness, Kresy, postcolonial discourse, narrative.

Актуальність теми. Драматизм та масштабність ситуації, в якій опинилась Україна з початком активного періоду російської агресії, зумовлює потребу в парадигмальному осмисленні речей, які дозволяють зрозуміти поведінку (та її мотивацію) наших геополітичних сусідів. В цьому дослідженні мова йтиме про Польщу як одного з найбільш активних союзників України. А саме - про детермінанти її світоглядного, а відтак і геополітичного самопозиціонування. Однією з таких детермінант національного світогляду (świadomość narodowa - саме такий термін значно частіше вживається в сучасному польському гуманітарному дискурсі) є національна ідентичність.

Постановка проблеми. Поняття національної ідентичності, всебічно розглянуте в однойменній праці Ентоні Сміта [7], (яка за час від свого виходу в світ отримала статус класичного фундаментального дослідження, одного з ключових в царині студій над ідентичністю), мужньо витримало випробування маргіналізацією в добу тотального зацікавлення глобалізацією, лібералізацією, мультикультуралізмом. В нашому сьогоденні, коли здійснюється спроба реанімувати імперський дискурс як в геополітичному форматі, так і в гуманітарному просторі, такі, здавалось би, давно усталені концепти, як національна держава, право народів на самовизначення, національна ідентичність – потребують додаткового обстоювання – а заодно і переосмислення. Саме тому концепт національної ідентичності знову опинився в полі зору багатьох сучасних дослідників, в тому числі українських. Серед них ми можемо назвати відому київську культурологиню Наталію Кривду [4], соціолога Данила Судина [8] і багатьох інших. Реактуалізація національної

ідентичності в сучасному гуманітарному дискурсі відбувається із застосуванням аналізу тих же ключових елементів, які виокремлює в структурі даного феномену вищезгадуваний Ентоні Сміт. Одним з структурних елементів національної ідентичності є поняття території (рідної землі, батьківщини). Його вагомість і системотворчість озвучують сучасні українські дослідники. Так, Наталія Кривда, розглядаючи моделі національної ідентичності і виділяючи стандартні компоненти західної моделі, на перше місце ставить поняття “історичної території” [4]. Данило Судин, пропонуючи діяльнісне трактування національної самоідентифікації, зазначає про важливість концепції “землі і крові” в націєтворчих процесах і в структурі національної ідентичності [8].

Саме в польській національній свідомості з ось цим ідентифікаційним маркером існують певні парадокси. Для сучасної масової свідомості поляків (окремо зазначимо, що мова не йде про світогляд науковців) ключовим територіальним елементом і аналогом вітчизни є поняття кресів. Яке в принципі корелюється або є аналогічним до поняття пограниччя. Поняття власної території, а разом з ним і поняття батьківщини, дуже часто маргіналізується. На зміну йому в епіцентрі національної свідомості – і заодно і у фокусі гуманітарних студій опиняється поняття “кресів”. Як елемент національної свідомості, креси перетворюються на підґрунтя національних стереотипів та поведінкових паттернів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографію кресознавства можна структурувати за двополюсним принципом. З одного боку - неймовірно масштабний комплекс праць, виконаних в ностальгійно-апологетичному руслі, як-от “Елегія про Креси” [12] Анджея Новака. Протилежний полюс гуманітарного дискурсу представлений спробами критично осмислити феномен “кресовості”, переважно застосовуючи методологію антиколоніальної парадигми. Найбільш значуща серед таких праць – “Міф “східних окраїн”, або як йому покласти край” Данієля Бовуа [1]

Постановка завдання. Враховуючи історичне накладання територій, котрі є одночасно “рідною землею/батьківщиною” для українців, і Кресами/пограниччям для польської нації, варто здійснити спробу переосмислення етимології та історичної еволюції поняття “кресів” в контексті його значення для національної самоідентифікації. Також доцільно окреслити, в рамках яких методологічних підходів можна здійснювати наукове дослідження феномену кресів як простору пограниччя та елементу національної ідентичності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Okремо окреслимо еволюцію поняття пограниччя в його історичному науковому аспекті. Первинно поняття (як теорія) фронтиру запропоноване Фредериком Тернером в його доповіді “Значення кордону в історії США” [14], яку він виголосив у 1893 році на з’їзді Американської історичної асоціації. Концепція “фронтиру” як динамічного рухливого кордону, що становить межу між “варварством” і “цивілізацією” та є підставою для творення нових соціальних інститутів та ідентичностей, суттєво еволюціонувала на шляху ґрунтовних і запеклих дискусій (з однією з них можемо ознайомитись на сторінках часопису “Україна модерна” [5]) і врешті-решт знайшла своє оновлене тлумачення та належне місце в сучасній гуманітаристиці. Напрямок border studies (інакше кажучи - студії прикордоння) прийшов на зміну теорії фронтиру. Стосовно термінології - в науковому дискурсі набагато частіше застосовуються терміни border, borderland або boundary. В кожному випадку теоретичні інтерпретації феномену прикордонних територій мають дуже багато напрямків і вимірів, найкраще їх структурував американський історик

Альфред Рібер. На основі широкого історіографічного аналізу дослідник виділяє три основні історико-аналітичні підходи до розуміння кордону. Перший з них - територіальний кордон, поняття, яке оформилося з ростом централізованих держав і визначається державною політикою. Історично такий тип кордону представлений державним та/або військовим кордоном, що, як свідчить французький історичний досвід, буде тісно пов'язане з територіальним виміром національного тіла. Друге значення поняття кордону було сформульовано в роботах соціальних істориків і антропологів. Це межа соціальних, культурних та економічних структур, яка, зберігаючи свій географічний і територіальний вимір, підкреслює суб'єктивну "людську" складову взаємодії і розмежування. Третє значення поняття кордону - символічна межа в ментальній географії, яка артикулюється і проявляється у визначенні великих символічних регіонів, таких як "Європа" або "Східна Європа". Спираючись на розроблену типологію, автор пропонує порівняльну картину феномена кордону в історії, виділяючи історично сформовані типи кордону, сформовані під впливом державних, культурних і екологічних факторів [6]. Усі ці три типи інтерпретації кордону/пограниччя: державно-територіальний, соціально-антропологічний та ментально-географічний - можна спостерегти, аналізуючи феномен кресів.

Пробуючи розглянути кореляцію між поняттям вітчизни і поняттям кресів як власне прикордонних територій (borderland) варто звернутися до історичного минулого, щоб зрозуміти процес еволюції семантичного та концептуального наповнення поняття "креси".

Власна назва "Креси" (з великої літери) означала у XVII—XVIII століттях вузьку смугу прикордонних земель ("окраїнних") у південно-східній частині І Речі Посполитої. Також вважається, що початково під словом Креси розумілися оборонні поселення на пограниччі Поділля та України, що захищали Річ Посполиту від татарської навали, а згодом козацьких набігів. З часом цим словом позначали прикордонні землі південно-східних рубежів.

Переломним моментом в еволюції поняття кресів було XIX століття. Після брутальних поділів між Росією, Австрією та Пруссією, завершується період польської державності - І Речі Посполитої. За висловом Нормана Дейвіса, "...Польща була тепер Ідеєю. Вона існувала в людських думках, навіть якщо її не завжди можна було помітити на землі, в матеріальному світі" [2, с. 460]. Наслідком втрати державності стають два взаємопов'язані процеси - намагання її відновити (шляхом політичної боротьби та повстань) та процес формування нації. "За браком національної держави польська національна свідомість мала чотири головні джерела натхнення: церкву, мову, історію та расу" [2, с. 466] - і власне на перетині мови та історії, в літературному середовищі формується новий, міфологізований образ кресів. Певною мірою він перегукується з Тернерівським фронтіром і цілком узгоджується з ментально-географічним типом пограниччя Альфрела Рібера. Східний мур західної цивілізації. Земля обітована народу польського. Найбільш репрезентативною є назва книжки Оскара Галецького "Borderlands of Western Civilization" (1952). Автор говорить kresy wschodnie, що постали як цивілізаційна межа між західною, римокатолицькою, культурою та православним російським світом.

Поняття "Креси" в його сучасному тлумаченні з'явилося в середині XIX століття - його вжив Вінцентій Поль у поемі-рапсодії "Могорт" (1856), яка оспівує лицарство захисників пограниччя. В поемі поняття вживалося у старопольському розумінні як термін для позначення далекого прикордоння, що

живе своїм ритмом [13]. Невдовзі воно набуло ширшого географічного значення і почало означати південно-східні землі колишньої Речі Посполитої, втрачені внаслідок поділів і перетворені на складову частину Російської імперії, які в російській номенклатурі називалися “Південно-Західні губернії”. У ХІХ столітті всю територію російського поділу, яка не входила до Королівства Польського, у польській культурі зазвичай називали “забраними землями”.

Від моменту свого запровадження в літературній а загал, так і загалом гуманітарний дискурс поняття кресів систематично еволюціонує. Воно змінюється і, зрештою, кожен етап зміни семантичного наповнення цього значення можна корелювати з певною методологічною парадигмою, яка дозволяє осмислювати його роль в історії, культурі та політиці Польщі.

Формування польської національної свідомості і структуризація національної ідентичності, елементи якої набувають дуже барвистого, своєрідного або якщо польською - характеристичного звучання. В спробах осмислення історичного минулого поняття креси поступово міфологізується. На межі ХІХ – ХХ століть воно починає активну корелюватися з поняттям тернівського фронтиру: Креси це територія Речі Посполитої обох народів, яка просуває цивілізацію і є форпостом цієї цивілізації та захистом від дикого Сходу. Найкраще розуміння міфологізованості тлумачення простору Кресів пропонує Кшиштоф Квасьневський в своїй науковій розвідці “Polskie Kresy Wschodnie a Deutsche Ostmarken” [11]. Дослідник описує з точки зору соціальної психології набір характеристик, які згодом утвердилися в масовій/національній свідомості як уявлення про своєрідну “землю обітовану”: 1) зональність, зрозуміла однак більше як напрям, ніж як область; 2) більший акцент на периферійності, ніж на тяжінні до центру; 3) наступ і розширення державного володіння (переважання державного мислення над національним, державної асиміляції над національною контракультурацією); 4) одностороннє відчуття сили, переваги, автоматизм приналежності до вищого, титулованого етнокласу, який наділений правами; 5) задоволення здобутим; 6) споконвічний зв'язок з молодістю і мужністю, з пригодами; 7) задоволення від залучення “чужих”, але вірних реалізаторів власних прагнень [11, с. 24]

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття в історичній науці розпочинається епоха “великих національних історій”. Як зазначає Наталія Яковенко, “...націю ототожнювали з славним народом минулого, а його буття на нібито питомій території тлумачили як засвідчене у неперервній тягlostі від найдавніших часів до сьогодення, підкреслювали культурні чи політичні переваги над сусідами, конструювали образ зовнішнього ворога” [9, с. 176]. Дослідниця говорить про телеологічний характер такої історичної конструкції – “буття нації поставало як неunikненна реалізація наперед визначеної мети” [ibid.]. Таким чином формуються гранд-наративи національних історій народів європейського континенту, в тому числі і польського. Наративістська модель історичного дискурсу передбачає, передусім, не пошук і пояснення історичних текстів, а їхню інтерпретацію, яка, в свою чергу, бачить в них поєднання логіки, поетики і риторики, які у підсумку творять певний “код”, що його історик прагне переказати іншим [3, с. 215]. Феномен Кресів органічно інкорпорується в більш загальне поняття “питомої території”, а телеологічність історичного розвитку узасаднюється цивілізаційною місією.

Саме тому на початку ХХ ст., а насамперед у період ІІ Речі Посполитої, слово “креси” знову почали писати з великої літери, а його значення поширювалося на територію, що входили до складу Великого князівства

Литовського та Східної Галичини. Після Ризького договору 1921 р., який визначав лінію нового польського східного кордону, було використано поняття “втрачених кресів”, також відомих як “зовнішні креси” або “дальні креси”, під якими розумілися землі колишньої Речі Посполитої, які згідно договору, увійшли до складу СРСР. Натомість “внутрішні креси” ототожнювались з територією між лінією Керзона та східним кордоном. На той час Львів і Вільнюс вважались головними кресовими містами. В час міжвоєнного періоду, а саме з 1918 по 1939 рік (II Річ Посполита) семантика кресів дещо видозмінюється і стає частиною саме націоналістичного дискурсу: креси стають синонімом польськості. Зрештою, теорія цивілізаційного фронтиру також присутня: польська держава трактується як кордон західної цивілізації з реінкарнацією російської імперії - Радянським Союзом. “У свідомості польських еліт міжвоєнного періоду Східні Креси мали не тільки економічну цінність, а й становили основу статусу наддержави, а отже, і самого існування Речі Посполитої” - зазначає у своїй статті Пшемислав Журавські Вель Граєвські [15].

Розпад в 1989 році соціалістичної системи зумовлює “велике повернення” в дослідженнях пограниччя/кресів. Враховуючи те, що в соціалістичні часи PRL (Польської народної республіки) термін “креси” старалася максимально витіснити на маргінес наукового дискурсу, інтерес до нього і як до поняття і як до свого (славного) минулого спалахує з новою силою. Фактично в Польщі кінця ХХ - початку ХХІ століття осмислення кресів йде чітко розмежованими (навіть взаємовиключними) напрямками. Перший напрям можна трактувати в рамках парадигми/методології *memory studies*. Креси в масовій свідомості перетворюються на якийсь своєрідний пара-біблійний, втрачений рай, землю обітовану, з якою походить майже кожна польська родина - і фактично стають об'єктом некритичного тлумачення.

В сучасному польському гуманітарному (політичному також) дискурсі Креси вийшли за межі просторовості і стали втіленням національної пам'яті, національної свідомості, зрештою, національної ідентичності. Гіперболізуючи та міфологізуючи самотність і специфіку пограниччя, яке дало Польщі митців та державних діячів світового масштабу: Міцкевич, Словацький, Шимановський, Костюшко, Пілсудський, - поняття Кресів перетворилось на втілення концентрованої польськості. “Kresy sprzed II wojny światowej często przedstawiane są w kontekście sentymentalnym i wspomnieniowym, jako „kraj lat dziecińczych” i raj utracony” [15] - зазначає в своєму дослідженні П. Вель Граєвський

Сформований таким чином уявний простір по обидва боки польсько-українського кордону, який живиться завдяки асиметричній національній пам'яті обох народів, породив два концепти – Східних Кресів у Польщі та Закерзоння в Україні. Перший є збірним образом “втрачених земель” колишніх територій II Речі Посполитої і продуктом колоніального дискурсу відродження Великої Польщі “від моря до моря”. З українського боку йому протиставляється концепт Закерзоння – пасма українських етнографічних територій здовж польського і білоруського кордонів з півночі на південь, які до 1947 р. переважно населяли українські автохтони. Це ідея ностальгії за втраченими крайніми західними споконвічними українськими землями, що впливає з ідеї відродження України від Сяну до Дону. Обидва концепти – Великої Польщі та Великої України - є проявами історичного романтизму та продуктом націоналістичної інтерпретації історії, що ґрунтувалися на принципі “землі та крові”. В силу антагоністичності двох підходів знайти компроміс чи хоча б вести діалог в рамках цієї парадигми видається складним завданням.

Натомість другий напрямок, який пробує осмислювати креси застосовуючи критичне мислення, здійснює цю спробу в рамках постколоніальних студій, базуючись переважно на інструментарії та методології, запропонованих ще Едвардом Саїдом. Саме цей напрям інтерпретує креси як типово колонізаторську спробу самопозиціонування та самоосмислення.

Попри тотальне домінування інтерпретації Кресів в апологетичному руслі, слід зазначити і присутність в польському (зрештою, і українському також) гуманітарному дискурсі праць, в яких аналізуються колоніальні та постколоніальні аспекти так званого польського пограниччя.

К. Квасьневський, професор соціології Ягеллонського університету, бачить Креси як експансію анексіоністського мислення в термінах розширення державного простору до національного пограниччя, а отже позиціонує його як область асиміляції та акультурації. Дослідник виокремлює різноманітні спроби узаконити офензивність злобування кресів для власної (та іншоетнічних) спільноти, такі як почуття місії, поширення “істинної” віри, цивілізації, науки і культури [4, с. 27].

Автор ще однієї з таких аналітичних розвідок – “Kolonialne i postkolonialne aspekty polskiego dyskursu kresoznawczego (zarys problematyki)” [3], Богуслав Бакула, стверджує, що мова польських кресознавчих досліджень містить несвідомі мовні конструкції, образні кліше, що накладають свій образ світу та визначення схильності до того, щоб інші були виключені, хоча багато говориться про діалог, багатокультурність і розуміння з точки зору науки та/або ідеології. Це свідчить про надзвичайно велике поширення колонізаторських форм пам’яті, тоді як об’єкт колонізації (тобто населення українських, білоруських, литовських земель) є виведеним за межі суб’єктності, якщо не навмисно небажаним. Не вдаючись у суть цих творів, автор узагальнює їх спільні риси, а саме: 1) ідеалізація мультикультуралізму із Польщею в центрі як засобом і єдиним ключем пояснення цього світу в його цілісності; 2) відмова від мов, визнаних порубіжними і меншісними (навіть якщо ця меншість перебуває на прикордонні та становить більшість); 3) демонізація, екзотизація чи ідеалізація Іншого, не-поляка; 4) трактування пограниччя як складової концепції польської історико-цивілізаційної місії; 5) уникнення справжнього, реального контакту з Іншим (не-поляком) через бар’єр умовного діалогу, тобто діалогу, який насправді є монологом вищої польськості; 6) пограничність як умовний плюралізм, тому що він зосереджений навколо найважливішої цінності, якою є польська культура; 7) патерналізм; 8) полонізація культурного різноманіття порубіжжя; 9) нав’язування іншим власної перспективи, термінології та бачення прикордонної культури [10, с. 20]. Для подолання колоніальної парадигми в польському гуманітарному дискурсі дослідник пропонує створити проєкт “інтегральних порівняльних досліджень”, котрий у поєднанні з постколоніальною теорією стане відправною точкою для міждисциплінарних досліджень так званого “прикордоння”, що долає невидимі та видимі кордони наукової свідомості, пов’язаної з колоніальним дискурсом.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Узагальнюючи вищесказане, можна виокремити специфіку протилежних підходів в сучасних інтерпретаціях поняття “кресів”. Перш за все креси втілюють ідею квінтесенції “польськості”, подекуди підміняючи поняття батьківщини і національної території. В такому смисловому наповненні концепт кресів є антагоністичним до концепту українських територій “від Сяну до Дону”. Очевидно, що враховуючи сучасну цивілізаційно-культурну

ситуацію, трансформацію і нове усталення меж цивілізацій (європейської та московсько-радянської) необхідні спільні зусилля науковців в переосмисленні пограниччя (і Кресів) як простору спільного цивілізаційного фронтиру.

Список використаних джерел:

1. Бовуа, Д 1998, 'Міф "східних окраїн", або як йому покласти край', *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, № 5.
2. Дейвіс, Норман 2008, *Боже ігрище: історія Польщі*, Норман Дейвіс; пер. з англ. П. Тарашчук, Київ: Вид-во Соломії Павличко "Основи".
3. Зашкільняк, Л 1999, *Методологія історії від давнини до сучасності*, Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка.
4. Кривда, Н 2022, *Національна ідентичність*. Доступно: <<https://www.youtube.com/watch?v=5UtaCqyc08>>. [17 Липень 2023].
5. "Поверх кордону": концепція прикордоння як об'єкт дослідження 2011, Форум, Україна Модерна, № 18. с. 47-79.
6. Рібер, АЯ 2003, 'Зміна концепцій та конструкцій кордонів: порівняльно-історичний підхід', *Ab Imperio*, (1), с. 23-46.
7. Сміт, Ентоні, Д 1994, *Національна ідентичність*, Київ: Основи, с. 10-27.
8. Судин, Данило 2023, *Українська ідентичність 2.0: бути українцями після 24 лютого 2022 р.* Доступно: <<https://www.youtube.com/watch?v=tH8PZJJBRQ>>. [31 Серпень 2023].
9. Яковенко, Н 2007, *Вступ до історії*, Київ: Критика.
10. Bakula, B 2006, 'Kolonialne i postkolonialne aspekty polskiego dyskursu kresoznawczego (zarys problematyki)', *Teksty Drugie*, 6, pp. 11-33. Available from: <http://rcin.org.pl/Content/51746/PDF/WA248_68418_P-I-2524_bakula-kolonial.pdf>. [17 Липень 2023].
11. Kwaśniewski, K 1999, 'Polskie Kresy Wschodnie a Deutsche Ostmarken', *Przegląd Zachodni*, nr 55, s. 1-28.
12. Nowak, A 2011, *Wstęp. Elegia o Kresach*, Czarna księga Kresów, red. J. Wieliczka-Szarkowa, Kraków, s. 7-13.
13. *Dziela Wincentego Pola 1875-1878*, Wierszem i prozą pierwsze wyd. zupełne przejrz. przez samego aut. T. 1 *Seria pierwsza: Poezje*.
14. Turner, Frederick, Jackson 1920. *The Frontier in American History*, N.Y.: Henry Holt and Company. Available from: <<https://rivercity.wusd.k12.ca.us/documents/Academics/Social-Science/GRADE-11-US-HISTORY/PRIMARY-SOURCE-DOCUMENTS/8960811963748714857.pdf>>. [17 September 2023].
15. Żurawski vel Grajewski, P (n.d.), *Kresy – dzieje pewnego pojęcia*. Available from: <<https://teologiapolityczna.pl/prof-przemyslaw-zurawski-vel-grajewski-kresy-dzieje-pewnego-pojecia-1>>. [17 September 2023].

References:

1. Bovua, D 1998, 'Mif "skhidnykh okrain", abo yak yomu poklasy krai (The myth of the "eastern borderlands", or how to put an end to it.)', *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, № 5.
2. Deivis, Norman 2008, *Bozhe ihryshche: istoriia Polshchi (God's playground: the history of Poland)*, Norman Deivis; per. z anhl. P. Tarashchuk. Kyyv: Vyd-vo Solomii Pavlychko "Osnovy".
3. Zashkilniak, L 1999, *Metodolohiia istorii vid davnyny do suchasnosti (Methodology of history from ancient times to modern times)*, Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka.
4. Kryvda, N 2022, *Natsionalna identychnist (National identity)*. Dostupno: <<https://www.youtube.com/watch?v=5UtaCqyc08>>. [17 Lypen 2023].

5. "Poverkh kordonu": kontseptsiiia prykordonnia yak obiekt doslidzhennia ("Over the border": the concept of the border as an object of research) 2011, Ukraina Moderna, № 18, s. 47-79.
6. Riber, AYа 2003, 'Zmina kontseptsii ta konstruktsii kordoniv: porivnialno-istorychnyi pidkhid (Changing concepts and constructions of borders: a comparative-historical approach)', *Ab Imperio*, (1), s. 23-46.
7. Smit, Entoni, D 1994, *Natsionalna identychnist (National identity)*, Kyiv : Osnovy, s.10-27.
8. Sudyn, Danylo 2023, *Ukrainska identychnist 2.0: buty ukraintsiamy pislia 24 liutoho 2022 r (Ukrainian identity 2.0: to be Ukrainian after February 24, 2022)*. Dostupno: <<https://www.youtube.com/watch?v=tH8PZJJBRQ>>. [31 Serpen 2023].
9. Iakovenko, N 2007, *Vstup do istorii (Introduction to History)*, Kyiv: Krytyka.
10. Bakula, B 2006, 'Kolonialne i postkolonialne aspekty polskiego dyskursu kresoznawczego (zarys problematyki)', *Teksty Drugie*, 6, pp. 11-33. Available from: <http://rcin.org.pl/Content/51746/PDF/WA248_68418_P-I-2524_bakula-kolonial.pdf>. [31 Serpen 2023].
11. Kwaśniewski, K 1999, 'Polskie Kresy Wschodnie a Deutsche Ostmarken', *"Przegląd Zachodni"*, nr 55, s. 1-28.
12. Nowak, A 2011, *Wstęp. Elegia o Kresach*, Czarna księga Kresów, red. J. Wieliczka-Szarkowa, Kraków, s. 7-13.
13. *Dziela Wincentego Pola 1875-1878*, Wierszem i prozą pierwsze wyd. zupełne przejrz. przez samego aut. *T. 1 Seria pierwsza: Poezje*.
14. Turner, Frederick, Jackson 1920. *The Frontier in American History*, N.Y.: Henry Holt and Company. Available from : <<https://rivercity.wusd.k12.ca.us/documents/Academics/Social-Science/GRADE-11-US-HISTORY/PRIMARY-SOURCE-DOCUMENTS/8960811963748714857.pdf>>. [17 September 2023].
15. Żurawski vel Grajewski, P (n.d.), *Kresy – dzieje pewnego pojęcia*. Available from : <<https://teologiapolityczna.pl/prof-przemyslaw-zurawski-vel-grajewski-kresy-dzieje-pewnego-pojecia-1>>. [17 September 2023].

DOI 10.33930/ed.2019.5007.46(10-11)-7

УДК 130.1:17.022.1

**АРЕТОЛОГІЧНА ЕТИКА В СТРАТЕГІЯХ АКАДЕМІЧНОЇ
ДОБРОЧЕСНОСТІ**
ARETOLOGICAL ETHICS IN STRATEGIES OF ACADEMIC INTEGRITY

О. В. Пономаренко

Актуальність теми дослідження. Останнім часом українська система освіти зазнає значних світоглядних, методично-організаційних трансформацій, які спричинені як розвитком інформаційних технологій, так й загально універсальною вимогою – доброчесності у освітньому середовищі. Дотримання академічної доброчесності передбачає не тільки виконання законодавчо закріплених правил, але й

Urgency of the research. Recently, the Ukrainian education system has undergone significant methodological and organizational transformations driven by both the development of information technologies and the universal demand for integrity within the educational environment. Adhering to academic integrity involves not only compliance with legislatively established rules but also an internal, profound alignment of